

ARAB TILIDA O'TGAN ZAMON FE'LLARNING
TURLARI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Amatova Xadicha Mammattrasul qizi

Oriental universiteti talabasi

xadichaamatova@gmail.com

Annotatsiya: Arab tili grammatikasida gapning asosiy va ajralmas qismi hisoblangan fe'llar, ularning turlari va o'ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan. Fe'l gapning vaqtini, harakatni yoki holatni ifodalaydi va mantiqiy bog'lanishni ta'minlaydi. Fe'l bu gap tuzilmasining asosiy komponenti bo'lib, gapni to'liq qilish uchun uning mavjudligi zarurdir.

Kalit so'zlar: Fe'llar ; fe'l turlari ; moziy; muzoriy ; ildiz harflar;

Arab tili dunyoning eng qadimiy va boy tillaridan biri bo'lib, uning grammatikasi o'ziga xos murakkablik va tizimlilikka ega. Bu tilda harakat, vaqt va buyruqni ifodalash uchun asosiy vosita — fe'llardir. Arab tilidagi fe'llar nafaqat gapning mantiqiy asosini tashkil etadi, balki har bir harakatning vaqtini, kuchini va harakat qiluvchini aniq ko'rsatadi.

Ushbu maqolada arab tili fe'llarining asosiy turlari, ularning grammatik xususiyatlari va turli ma'nolarni qanday aks ettirishi haqida batafsil so'z yuritamiz. Fe'llarning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish arab tilini o'rganishda mustahkam poydevor yaratadi.

Arab tili fe'llarining qanday turlari mavjud? Arab tili grammatikasida fe'llar uchta asosiy turga bo'linadi: moziy(o'tgan zamon), muzoriy (hozirgi va kelasi zamon) va amr

(buyruq). Har bir tur o'zining vazifasi, tuzilishi va qo'llanilish jihatlari bilan ajralib turadi. Quyida ularning asosiy xususiyatlari batafsil bayon qilinadi:

1. Moziy (o'tgan zamon fe'llari). Moziy fe'li o'tmishda sodir bo'lgan yoki yakunlangan harakatni ifodalaydi. Bu fe'ling tuzilishi oddiy bo'lib, ildiz harflariga asoslanadi.

Tuzilishi:

Moziy fe'li uchta asosiy harfdan tashkil topadi (ildiz harflar). Misol: كَتَبَ (kataba) u yozdi: فَعَلَ (faa'la) u qildi;

Shaxs va son bilan bog'lanish:

Moziy fe'llar shaxs va sonni ifodalovchi qo'shimchalar bilan keladi. Masalan:

I bob fe'lining o'tgan zamon shaxs-son qo'shimchalari:

<u>ko'plik</u>	<u>ikkilik</u>	<u>birlik</u>	<u>shaxs, son,</u>
نَا - - -	نَا - - -	تُ - - -	<u>muzakkar</u> I sh. <u>muannas</u>
نُم - - - نِن - - -	نُمَا - - - نُمَا - - -	تُ - - - تِ - - -	<u>muzakkar</u> II sh. <u>muannas</u>
وَا - - - نِن - - -	ا - - - نَا - - -	- - - تُ - - -	<u>muzakkar</u> III sh. <u>muannas</u>

Yozmoq (كَتَبَ) fe'lining o'tgan zamonda birlik, ikkilik, ko'plik va muzakkar va muannas jinsda tuslanishi

shaxs	ko'plik	ikkilik	birlik	jins
III shaxs	كَتَبُوا	كَتَبَا	كَتَبَ	muzakkar(erkak)
	كَتَبْنَ	– كَتَبَتَا	كَتَبَتْ	muannas(ayol)
II shaxs	كَتَبْتُمْ	كَتَبْتُمَا	كَتَبْتَ	muzakkar(erkak)
	كَتَبْتُنَّ	كَتَبْتُمَا	كَتَبْتِ	muannas(ayol)
I shaxs	كَتَبْنَا		كَتَبْتُ	umumiy

Jadvalda keltirilgan o'tgan zamon (Mazi) fe'lining shakllari arab tilidagi fe'llarning shaxs, son va jinsga qarab qanday o'zgarishini ko'rsatadi. Quyida ushbu jadvalning muhim jihatlari va undagi har bir bo'limning ma'nosi batafsil tushuntiriladi:

Fe'ning ma'nosi:

Jadvalda كَتَبَ (yozdi) fe'li asos qilib olingan. Ushbu fe'l uch harfli ildizga ega bo'lib, arab tilidagi aksariyat fe'llar kabi ma'lum qolip asosida tuziladi.

كَتَبَ - o'tmishda sodir bo'lgan yakunlangan harakatni bildiradi. Fe'l ildizi har qanday shaxs va son bilan moslashgan holda qo'shimchalar orqali o'zgaradi.

3-shaxs (u/ular)

Birlik :

Erkak uchun: كَتَبَ - "u (erkak) yozdi". Bu shakl ildiz holida kelib, qo'shimcha talab qilmaydi.

Ayol uchun: كَتَبَتْ - "u (ayol) yozdi". Bu yerda oxiriga ت qo'shimchasi qo'shiladi.

Ko'plik:

Erkaklar uchun: كَتَبُوا - "ular yozdi". Bu shaklda وا qo'shimchasi ishlatiladi.

Ayollar uchun: كَتَبْنَ - "ular (ayollar) yozdi". Bu shaklda oxiriga ن qo'shimchasi qo'shiladi.

2-shaxs (sen/siz)

Birlik:

Erkak uchun: كَتَبْتَ - "sen (erkak) yozding". Bu shaklning oxirida ت qo'shimchasi qo'shiladi.

Ayol uchun: كَتَبْتِ - sen (ayol) yozding. Bu yerda ت qo'shimchasi jinsni bildiradi.

Ko'plik:

Erkaklar uchun: كَتَبْتُمْ - sizlar yozdingiz. Bu shaklda تُمْ qo'shimchasi ishlatiladi.

Ayollar uchun: كَتَبْتُنَّ - sizlar (ayollar) yozdingiz. Bu yerda نُنَّ qo'shimchasi ko'plikni bildiradi.

1-shaxs (men/biz)

Birlik:

كَتَبْتُ - Bu shakl "men yozdim" degan ma'noni anglatadi. Oxiridagi ت qo'shimchasi fe'lni 1-shaxsga moslashtiradi.

Ko'plik:

كَتَبْنَا - Bu biz yozdik degan ma'noni bildiradi. Oxiridagi نَا qo'shimchasi fe'lning ko'plik shakliga mos keladi.

- 1-shaxs shakllarida jins ajratilmaydi, ya'ni erkaklar ham, ayollar ham bir xil shakldan foydalanadilar.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, o'tgan zamon fe'li shaxs, jins va son bilan to'liq moslashadi. Erkak va ayollar uchun bir-biridan farqli shakllar qo'llaniladi, ayniqsa 2-shaxs va 3-shaxsda jinsiy tafovut aniq namoyon bo'ladi.

O'tgan zamon fe'llarining shakllarini tushunish arab tilida gap tuzishning asosiy qismi hisoblanadi. Har bir shaklning shaxs, son va jins bilan mosligi arab tili grammatikasining o'ziga xos xususiyatini aks ettiradi. Ushbu jadval va tahlil o'quvchilarga arab tilida o'tgan zamon fe'llarini aniqlash va ishlatishda katta yordam beradi. Shu bilimlar yordamida boshqa fe'llar bilan ham mashq qilishni tavsiya etamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- **Ne'matullo Ibrohimov, Muhammad Yusupov , Abdulhakim Oripov – Arab tili grammatikasi qo'llanmasi**

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bartold V. V. – "Oʻrta Osiyo tarixi", Toshkent: Oʻzbekiston milliy entsiklopediyasi nashriyoti, 1999.
2. Al-Beruniy – "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar", Toshkent: Sharq nashriyoti, 1996.
3. Ibn Sino – "Tib qonunlari", Toshkent: Oʻzbekiston, 1977.
4. Qodirov H. N. – "Oʻrta Osiyoda ilm-fanning rivoji va Maʼmun akademiyasi", Toshkent: Fan, 1985.
5. Ziyo, A. – "Al-Beruniyning ilmiy merosi", Toshkent: Sharq nashriyoti, 1999.
6. Maʼmun akademiyasining ilmiy faoliyati haqida tadqiqotlar – "Oʻzbekiston tarixi jurnali", 2003-yil, №3.
7. Gulamov Ya. G. – "Oʻrta asrlar Markaziy Osiyoda ilmiy maktablar", Toshkent: Fan, 1982.